

RA4AL

PODNOSENIE OSIĄGNIĘĆ EDUKACYJNYCH WSZYSTKICH UCZNIÓW – JAKOŚĆ EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ KLUCZOWE PRZESŁANIE PROJEKTU

Wstęp

Niniejsza publikacja przedstawia najważniejsze wnioski płynące z projektu „Podnoszenie osiągnięć wszystkich uczniów” (RA4AL – z j. ang. *Raising Achievement for all Learners*), przeprowadzonego przez Europejską Agencję Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami.

Edukacja włączająca opiera się na zasadzie równości, sprawiedliwości społecznej, demokracji oraz współuczestnictwa; ograniczenie zjawiska nieadekwatnych osiągnięć i niepowodzeń szkolnych oraz nierówności ma zasadnicze znaczenie nie tylko z punktu widzenia wzrostu gospodarczego i konkurencyjności, ale także pomaga przeciwdziałać ubóstwu i wykluczeniu społecznemu (Rada Unii Europejskiej, 2010).

Podnoszenie osiągnięć wszystkich uczniów stanowi nasz moralny obowiązek. Projekt RA4AL to przejście na kolejny etap prac Agencji – od koncentrowania się na edukacji włączającej i jej uzasadnianiu – do wskazania, w jaki sposób włączająca polityka i praktyka oświatowa mogą przyczynić się do podnoszenia osiągnięć edukacyjnych wszystkich uczniów.

Projekt RA4AL

W niedawno opublikowanym dokumencie UNESCO (2012) mocno akcentuje się rolę, jaką odgrywa edukacja w budowaniu bardziej włączającego i sprawiedliwego społeczeństwa: „[...] zbliżamy się do międzynarodowego konsensusu co do tego, że system edukacji, w którym dochodzi do wykluczenia pewnych grup, nie może być uznany za system wysokiej jakości” (s.1).

Jak wskazuje OECD (2011), poprawa wyników w nauczaniu osiąganym przez uczniów najłabszych nie musi się odbywać kosztem tych, którzy radzą sobie znakomicie – wyniki osiągnięte przez szkołę oraz równe traktowanie uczniów mogą iść ze sobą w parze.

Znaczący wpływ na rozwój polityki edukacyjnej mają wartości i aspiracje społeczne, a także – w coraz większym stopniu – przestrzeganie praw dziecka; niemniej jednak potrzebne są również dane, których analiza pozwoli porównać skuteczność różnych rozwiązań systemowych i uzyskiwane rezultaty (Lindsay, 2007).

Pomimo pozytywnych zmian zachodzących w wielu krajach Agencji, nadal brakuje jasnej definicji znaczenia edukacji włączającej, a w związku z tym – także wiedzy o tym, jakie działania należałoby podjąć, by ukształtować postawy przychylne różnorodności oraz zwiększyć zdolność systemu edukacji jako całości, a także poszczególnych szkół, do zaspokajania potrzeb każdego ucznia. Nie wydaje się, aby dobrą drogą było przeniesienie sposobu myślenia i metod wypracowanych w szkołach specjalnych na grunt szkół rejonowych; trzeba raczej poddać w wątpliwość wiele przesłanek leżących u podłoża obecnego funkcjonowania szkół i całego systemu oświaty.

Projekt RA4AL z założenia dotyczy wszystkich uczniów – należy przeciwstawić się poglądom, wedle których jakkolwiek ich grupa miałaby być skazana na niepowodzenia szkolne. W czasie dyskusji prowadzonych w ramach projektu podkreślano, że należy zwrócić szczególną uwagę na uczniów z grup zagrożonych niepowodzeniem szkolnym. Obok dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz tych wywodzących się ze środowisk imigracyjnych, przedstawiciele Agencji i uczestnicy projektu wskazali dodatkowo następujące grupy szczególnego ryzyka: uczniów ze środowisk o niższym statusie społeczno-ekonomicznym, uczniów objętych opieką kuratora lub żyjących w trudnych warunkach, np. ofiary przemocy, Romów i przedstawicieli innych społeczności prowadzących wędrowny tryb życia, uczniów nie uczęszczających regularnie do szkoły lub obarczonych obowiązkiem opieki nad innymi, a także uczniów szczególnie zdolnych i utalentowanych.

W dokumencie inicjującym projekt postawiono pytanie: W jaki sposób w środowisku włączającym należałoby koncentrować się na potrzebach uczniów zagrożonych niepowodzeniem szkolnym i marginalizacją nie odwołując się do potencjalnie piętnujących „klasyfikacji”? Jak najlepiej monitorować i ewaluować postępy tych uczniów, sprawdzając, czy ich potrzeby są rzeczywiście uwzględniane?

Koncepcja uczniów zagrożonych niepowodzeniem szkolnym służyć ma uniknięciu przypisywania uczniom do określonych kategorii i niebezpieczeństwa myślenia stereotypami; potrzebna jest jednak dalsza refleksja nad wspomnianymi pytaniami, aby rozwiązania systemowe, a następnie procedury monitorowania i ewaluacji postępów uczniów, uwzględniały indywidualną sytuację każdego dziecka.

Uzasadnienie projektu Agencji RA4AL

W roku 2010 Agencja przeprowadziła pośród krajów członkowskich ankietę, w której miały one wskazać swoje długoterminowe priorytety. Kluczowym obszarem wymagającym badań okazał się problem podnoszenia osiągnięć edukacyjnych wszystkich uczniów.

Odpowiadając na tę potrzebę, wiosną 2011 roku Agencja złożyła wniosek o dofinansowanie projektu „Podnoszenie osiągnięć edukacyjnych wszystkich uczniów – jakość w edukacji włączającej” w ramach Programu Komisji Europejskiej *Uczenie się przez całe Życie – Comenius*. Jesienią tego samego roku Agencja otrzymała grant; w grudniu rozpoczęła się realizacja projektu, zakończonego w listopadzie 2012 roku (numer projektu: 517771-LLP-1-2011-1-DK-COMENIUS-CAM).

Najważniejszą grupę docelową, z myślą o której zbierano informacje i opracowano rezultaty projektu, stanowią krajowe władze oświatowe, w gestii których leży zapewnienie, by edukacja włączająca stała się integralnym elementem systemu polityki oświatowej oraz rozwijanie niezbędnej współpracy pomiędzy ministerstwem edukacji i innymi agendami rządowymi.

W realizacji projektu RA4AL wykorzystano:

- Dane z szeregu wcześniejszych projektów tematycznych Agencji, w których uczestniczyły wszystkie kraje członkowskie, oraz najnowsze badania, w tym, dokumenty opublikowane przez organizacje międzynarodowe takie jak UNESCO, UNICEF i OECD.
- Rezultaty konferencji RA4AL zorganizowanej wspólnie z duńskim Ministerstwem Edukacji oraz władzami miasta Odense (Dania), w którym konferencja ta odbyła się w dniach 13–15 czerwca 2012 jako oficjalne wydarzenie w ramach duńskiej prezydencji w Unii Europejskiej.

Powołano trzy grupy ekspertów, które miały zanalizować kluczowe pytania projektu oraz wypracować jasne przesłanki do dalszych prac: grupę przedstawicieli władz odpowiedzialnych za politykę w zakresie powszechnego systemu oświaty na etapach objętych obowiązkiem szkolnym, grupę przedstawicieli władz odpowiedzialnych za edukację włączającą oraz badaczy zajmujących się edukacją włączającą. Ekspertów do każdej z nich nominowały Ministerstwa Edukacji krajów członkowskich Agencji. Wszyscy uczestnicy przedstawili swoje poglądy na temat wysokiej jakości edukacji włączającej jako strategii służącej podnoszeniu osiągnięć edukacyjnych wszystkich uczniów, a także dzielili się swoimi doświadczeniami na tym polu, podczas wystąpień konferencyjnych, seminariów, referatów, nieformalnych kontaktów i dyskusji.

Dokument inicjujący projekt RA4AL sporządzony został przez pracowników Agencji, a następnie rozesłany do wszystkich uczestników przed wspomnianą konferencją. Przedstawiał on dotychczasowe prace Agencji oraz międzynarodowe badania, wskazując na szereg zagadnień kluczowych dla projektu RA4AL i konferencji.

Dokument inicjujący oraz pełny raport zawierający materiały pokonferencyjne znaleźć można pod następującym adresem internetowym: <http://www.european-agency.org/agency-projects/ra4al>

Podnoszenie osiągnięć edukacyjnych wszystkich uczniów jako wyzwanie systemowe

Dyson i wsp. (2004) stwierdzają, że „rozwiązania” polegające na podejmowaniu działań w ramach systemu opartego na niesprawiedliwych zasadach, skazane są z góry na niepowodzenie. Władze odpowiadające za kształtowanie polityki oświatowej są co prawda zainteresowane zniwelowaniem nierówności w osiągnięciach edukacyjnych uczniów, niemniej jednak popularne ostatnio strategie, które mają służyć temu celowi, polegające na podnoszeniu aspiracji lub dywersyfikacji rynku, posiadają zasadnicze wady.

Hanushek (2004) wskazuje, że wzrost finansowania szkół na przestrzeni wielu dekad miał – poza nielicznymi wyjątkami – znikomą wpływ na podnoszenie osiągnięć edukacyjnych. Tymczasem posiadane środki można wydatkować na różne cele służące powodzeniu szkolnemu wszystkich uczniów, np. zwiększając proporcję nauczycieli i asystentów przypadających na klasę, podnoszenie kompetencji nauczycieli w ramach rozwoju zawodowego czy też elastyczny model poradnictwa i mentoringu.

W ostatnich latach w wielu krajach wprowadzono reformy oparte na założeniach wolnorynkowych. Whelan (2009) wątpi jednak, by wartości takie jak wolność wyboru placówki i konkurencyjność mogły stać się motorem zmian na lepsze, gdyż dzielą one system na ośrodki, które są same z siebie zbyt małe, by mogły być innowacyjne. Co więcej, takie rozwiązania często prowadzą do pogłębiania się różnic w osiągnięciach przez uczniów wynikach, a także podziałów etnicznych i społecznych.

Już w roku 1996 Międzynarodowa Komisja ds. Edukacji XXI w. wskazała na siedem źródeł generujących napięcia w krajowych systemach edukacji. Znalazła się wśród nich rozbieżność pomiędzy konkurencyjnością a równością szans. Jak wskazano, należy dążyć do równowagi pomiędzy konkurencyjnością, która pobudza i motywuje do działania, a propagującą równość współpracą i sprawiedliwością społeczną obejmującą wszystkich obywateli.

Istnieje więc nadal potrzeba zmierzania się ze wspomnianymi wyzwaniami i wypracowania elastycznego modelu wysokiej jakości edukacji dla wszystkich uczniów. Leadbeater i Wong (2010) tak ją ujmują: *Zniechęcenie do szkoły, objawiające się wysokim odsetkiem przedwczesnego opuszczania systemu edukacji i niepowodzeniami na egzaminach, wskazuje, że istnieje skrywana potrzeba innego doświadczenia szkolnego – szkoły, która pozwala na większe zaangażowanie, daje więcej satysfakcji i w większym stopniu kształtuje umiejętności potrzebne ludziom nadchodzącego stulecia* (p.3).

Wspólny język edukacji włączającej

Jak wskazano w uzasadnieniu projektu, istnieje potrzeba wypracowania wspólnego języka dotyczącego edukacji włączającej. Potrzeba ta stanowiła jeden z najważniejszych tematów podejmowanych w ramach projektu RA4AL. Systemy edukacji poszczególnych krajów bardzo różnią się między sobą (Meijer, 1999, 2003) – dlatego też analiza stanu edukacji włączającej w każdym z nich wymaga uwzględnienia szerszego kontekstu wprowadzanych tam reform oświatowych.

Raport Agencji *Kształcenie nauczycieli przygotowujące do edukacji włączającej w Europie* (2011) przedstawia w zarysie wybrane kierunki rozwoju, w tym użycie pojęć takich jak „zróżnicowanie” i „różnorodność”, wskazując jednocześnie, że zmiany terminologiczne nie zawsze odzwierciedlają zmiany w myśleniu i postępowaniu. Jeśli język, jakim się posługujemy, w dalszym ciągu służy podtrzymywaniu izolacji i różnic pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi, to prowadzona polityka często przybiera formę wprowadzania „dodatkowych” instrumentów, które mają poprawić wcześniej stosowane rozwiązania systemowe o niewłączającym charakterze.

Przedstawiciele poszczególnych krajów podnieśli potrzebę doprecyzowania znaczenia poszczególnych pojęć w kontekście prac nad projektem RA4AL. W szczególności za konieczne uznano wprowadzenie definicji roboczych następujących terminów: jakość, osiągnięcia, podnoszenie osiągnięć. Poniżej podajemy przyjęte definicje.

Dokument inicjujący projekt RA4AL przyjmuje następującą definicję jakości:

Jakość należy ujmować w świetle tego, jak społeczeństwa definiują zadania edukacji. W większości przypadków zakładają one realizację dwóch podstawowych celów. Pierwszy z nich to zapewnienie uczniom odpowiedniego rozwoju poznawczego. Drugi koncentruje się na roli edukacji we wspomaganie rozwoju emocjonalnego dzieci i młodzieży oraz realizacji ich twórczego potencjału, a także przekazaniu młodym wartości i postaw cechujących odpowiedzialnych obywateli. Pojęcie jakości musi także przejść test równości: system edukacji dyskryminujący jakąkolwiek grupę nie spełnia swojego zadania. (UNESCO, 2004, Wstęp)

Posługując się terminem *osiągnięcia edukacyjne*, Wallace (2010) definiuje je jako *wynik wysiłków, uczenia się, wytrwałości, wiary w siebie i zachęty. Jednostka staje przed wyzwaniem, odkrywa rozwiązanie i cieszy się z otrzymanej nagrody, która może wypływać z samego wysiłku i rezultatu, lub mieć charakter zewnętrzny.* (s.6) Tę szeroką definicję osiągnięć edukacyjnych można skonstruować z wynikami w nauce, które oznaczają zwykle stopnie uzyskiwane przez ucznia na podstawie sformalizowanych, standaryzowanych procedur oceniania i egzaminów. Należy też uwzględnić to, że w różnych krajach i kulturach różną wagę przywiązuje się do określonych osiągnięć i wyników w nauce.

W tym kontekście nie sposób pominąć definicji *nieadekwatnych osiągnięć szkolnych*, które to pojęcie miało duże znaczenie w pracach nad projektem RA4AL. Za nieadekwatne uznaje się zwykle wyniki oceniania lub testu wypadające poniżej rzeczywistych umiejętności ucznia. Należałoby jednak rozważyć, czy – w świetle wiedzy o czynnikach środowiskowych i społecznych, które mogą niekorzystnie wpływać na uczniów – nie należałoby wzmacniać możliwości i odporności wszystkich uczniów, analizując każdy przypadek słabych wyników w nauce.

Uczestnicy projektu uzgodnili także, że poprzez *podnoszenie osiągnięć* edukacyjnych będą rozumieć wzrost wartości wyników i/lub poprawę osiągnięć uzyskiwanych przez jednostkę lub grupę uczniów. Sposób pomiaru wspomnianego wzrostu zależeć będzie od obszaru (obszarów) w którym uczeń (lub grupa uczniów) osiąga nieadekwatne wyniki. Należy przy tym podkreślić, że niwelowanie różnic pomiędzy uczniami uzyskującymi wysokie i słabe wyniki nie może polegać na obniżaniu standardów, lecz na utrzymaniu wysokich oczekiwań wobec każdego ucznia.

Wyniki projektu i rekomendacje

Opierając się na rezultatach wcześniejszych działań Agencji, najnowszych doniesieniach naukowych, materiałach zebranych w ramach konferencji RA4AL oraz wynikach seminariów i dyskusji, ustalono listę tematów o kluczowym znaczeniu dla podniesienia osiągnięć edukacyjnych wszystkich uczniów. Jest ona przedstawiona w poniższej tabelce.

1. Współpraca w planowaniu rozwiązań systemowych i ich praktycznym zastosowaniu.

Warunkiem pełniejszego zaangażowania i lepszego wsparcia wszystkich uczniów, w szczególności zaś tych znajdujących się w trudnej sytuacji, świadczenia powinny być realizowane na poziomie lokalnym, w drodze ścisłej współpracy placówek oświatowych, ochrony zdrowia, pomocy społecznej i innych agend. W celu zapewnienia skoordynowanych interwencji oraz efektywnego wykorzystania środków, potrzebna jest współpraca i ścisłe kontakty pomiędzy wszystkimi zainteresowanymi stronami, również uczniami i rodzinami, na każdym poziomie: ogólnokrajowym, lokalnym, szkolnym i klasowym.

Należy podkreślić wagę różnych form współpracy na każdym z poziomów systemu oświaty – począwszy od wspólnego oceniania i uczenia się w klasie szkolnej, aż po sieci współpracy międzynarodowej pomiędzy specjalistami. Wszystkie te formy wskazują na rolę kapitału ludzkiego w szkolnictwie oraz wprowadzaniu systemowych reform. Ponieważ współpraca na poziomie planowania polityki systemowej i jej wdrażania w praktyce stanowi wątek przewijający się we wszystkich obszarach tematycznych, zagadnienie to może stanowić odpowiednie ramy do dalszych badań.

2. Wsparcie dla szkół i ich kierownictwa. Osoby odpowiedzialne za kierowanie szkołami i innymi ośrodkami kształtującymi system oświaty powinny otrzymać odpowiednie wsparcie, które pozwoli im rozwinąć wizję i nabyć kompetencje niezbędne do rozpowszechnienia pozytywnego nastawienia do edukacji włączającej oraz wprowadzenia jej w życie poprzez umiejętne zarządzanie. Integralną część planów rozwoju danej jednostki samorządu terytorialnego i szkół powinny stanowić projekty służące spełnieniu zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych wszystkich uczniów. Podczas realizacji tych planów należy w spójny sposób uwzględniać wszystkie aktualne priorytety.

Wyniki projektu RA4AL wskazują na konieczność odejścia od modelu zarządzania odgórnego na rzecz zarządzania rozproszonego, które opiera się na pracy zespołowej i wspólnym rozwiązywaniu problemów.

3. Jak rozliczać szkoły włączające. Metody rozliczania wyników osiągniętych przez poszczególne placówki i cały system oświaty powinny zawierać istotny element samooceny i/lub oceny środowiska koleżeńskiego, aby interesariusze postrzegali, że ewaluacja szkół zależy od standardów wypracowanych przez zatrudnionych w systemie oświaty profesjonalistów, a nie jest narzucana z zewnątrz.

Uzyskanie większej równości w systemie edukacji wymaga wprowadzenia zróżnicowanych wskaźników efektywności dostosowanych do lokalnych warunków i koncentrujących się na warunkach wyjściowych, zasobach, procesach oraz wynikach. Wskaźniki te powinny mierzyć wartości istotne z punktu widzenia wszystkich uczniów, aby zachować spójność i wzmocnić wartości i metody kluczowe dla edukacji włączającej.

4. Personalizacja – wsłuchanie się w głos uczniów. Głos ucznia ma zasadnicze znaczenie w procesie kształtowania polityki i praktyki oświatowej. Personalizacja oznacza także bliższą współpracę z rodzicami i rodzinami, dzięki której możliwe jest bardziej holistyczne podejście do wymaganego przez dziecko wsparcia. Większy nacisk na personalizację pomógłby rozpoznać potrzebę bardziej elastycznych metod oceniania zamiast „podnoszenia” standardów przez testy, a także lepiej docenić wybitne osiągnięcia we wszystkich dziedzinach nauczania.

5. Rozwój zawodowy w edukacji włączającej. Nauczyciele muszą być aktywnymi podmiotami w każdej reformie – czy dotyczy ona szkoły, czy całego systemu. Powinni oni podnosić swoje

kompetencje począwszy od pierwszego etapu kształcenia aż po kursy doskonalenia zawodowego. Wszyscy nauczyciele powinni wyznawać określone wartości, wykazywać się nastawieniem, umiejętnościami i wiedzą, które zapewnią każdemu uczniowi możliwość uczenia się pełnego uczestnictwa w życiu każdej klasy.

Cztery obszary kompetencji wskazane w *Profilu nauczyciela edukacji włączającej (2012)* – docenianie różnorodności uczniów, wspieranie wszystkich uczniów, nastawienie na współpracę i osobisty rozwój zawodowy – potrzebne są wszystkim nauczycielom, którzy mają odnieść sukces w staraniach o podnoszenie osiągnięć wszystkich uczniów.

6. Metody pedagogiczne służące wszystkim uczniom. W świetle dotychczasowych prac Agencji oraz aktualnych wyników badań naukowych wydaje się oczywiste, że istnieją metody pedagogiczne służące wszystkim uczniom, takie jak nauczanie zespołowe czy uczenie się wspomagane przez rówieśników.

Florian i Black-Hawkins (2011) zauważają, że udostępnianie wszystkim uczniom tego, co zwykle dostępne jest większości – stanowi skomplikowane zadanie pedagogiczne, które wymaga zmiany podejścia – od zadowalania się tym, co sprawdza się w większości przypadków (dla pozostałych przygotowuje się wówczas inne materiały lub materiały dodatkowe), *do budowania wspólnoty uczących się bogatej w możliwości uczenia się, które są tak pomyślane, by były dla każdego dostępne* (s. 814).

Powyższe tematy zostały szerzej omówione w pełnym tekście raportu z realizacji projektu, który dostępny jest pod następującym adresem: <http://www.european-agency.org/agency-projects/ra4al>

Problemy wymagające dalszych badań

Wyniki rocznego projektu RA4AL stanowiąc będą punkt wyjścia dla długoterminowego projektu Agencji, którego realizacja rozpocznie się w roku 2013. Z myślą o tym projekcie, przeanalizowano wszystkie działania podjęte w ramach RA4AL i wskazano kluczowe zagadnienia ze wspomnianych uprzednio obszarów tematycznych wymagające dalszych badań.

Znalazły się wśród nich następujące potrzeby:

- zebrania przykładów praktycznych i ekonomicznych rozwiązań w zakresie budowania sieci współpracy na różnych poziomach: w klasie, szkole, społeczności lokalnej, na forum krajowym i międzynarodowym, a następnie zbadanie, w jaki sposób takie praktyki wpływają na podnoszenie osiągnięć wszystkich uczniów;
- wykorzystania dotychczasowych doświadczeń z zakresu zarządzania przy wprowadzaniu edukacji włączającej przy ocenie kompetencji potrzebnych kadry kierowniczej w placówkach/systemach włączających;
- dalszych prac nad ustanowieniem właściwych mechanizmów rozliczania szkół i systemów edukacji z osiągniętych wyników, tak, by wzmocnić interesariuszy i uwzględnić w tym procesie wartości i metody włączające poprzez pomiar tych wskaźników, które mają znaczenie dla uczniów i stanowią jasny dowód na to, co stanowi skuteczną metodę działania prowadzącą do osiągnięcia przez uczniów bardziej wyrównanych wyników;

- zbadania, w jaki sposób zorganizowane są systemy edukacji i świadczeń z uwzględnieniem kluczowej roli nauczycieli oraz potrzeby wysłuchania samych uczniów i ich rodzin w celu stworzenia na prawdę zindywidualizowanych form wsparcia;
- przeprowadzenie dalszych analiz dotyczących obszarów kompetencji, jakich potrzebują wszyscy nauczyciele, aby sprostać zróżnicowanym potrzebom każdego ucznia; sprawdzenie, jakie metody najlepiej służą budowaniu wspomnianych kompetencji na początkowym etapie przygotowania zawodowego nauczycieli, a następnie wzmocnieniu ich w ramach różnych form doskonalenia zawodowego;
- podjęcie badań nad metodami i strategiami pedagogicznymi, które wykraczają poza kontrolowane przez nauczyciela „różnicowanie” zadań dla uczniów i prowadzą do skoncentrowanej na uczniu, zindywidualizowanej praktyki nauczania.

Uwagi końcowe

Projekt RA4AL wykazał potrzebę zbudowania większej bazy danych, w szczególności dotyczących skutecznych metod podnoszenia osiągnięć edukacyjnych wszystkich uczniów. Niezbędne wydaje się także zbadanie, jakie czynniki pomagają uczniom, którzy doświadczyli trudności i niepowodzeń, odbudować poczucie własnej wartości i poprawić swoje osiągnięcia. Bengt Persson, sprawozdawca konferencji RA4AL, zwrócił uwagę na brak systemowych danych na ten temat.

Powszechnie uznaje się wartość i ekonomiczność współpracy pomiędzy poszczególnymi państwami, która umożliwia uczenie się na podstawie dotychczasowych doświadczeń w zakresie polityki i praktyki na polu edukacji. Dzieląc się wiedzą na każdym poziomie systemu oświaty możemy budować i wzmocniać włączające wspólnoty nauczania poprzez partnerstwo i współpracę, dając wszystkim uczniom szansę rozwoju i poprawy swoich osiągnięć edukacyjnych. Jak zauważa Fink (2008), *Edukacja nie tylko przygotowuje uczniów do przyszłej pracy, choć to też jest bardzo ważne. Edukacja także uczy żyć.*

Bibliografia

Council of the European Union (2010) *Council conclusions on the social dimension of education and training (Konkluzje Rady w sprawie społecznego wymiaru kształcenia i szkolenia)*. 3013th Education, Youth and Culture meeting, Bruksela, 11 Maja 2010

Dyson, A., Farrell, P., Polat, F., Hutcheson, G., i Gallannaugh, F. (2004) *Inclusion and pupil achievement* (Research Report RR578). London: Department for Education and Skills

European Agency for Development in Special Needs Education (2011) *Teacher Education for Inclusion Across Europe – Challenges and Opportunities (Kształcenie przygotowujące nauczycieli do edukacji włączającej)*. Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education

European Agency for Development in Special Needs Education (2012) *Profile of Inclusive Teachers (Profil nauczyciela edukacji włączającej)*. Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education

Fink, D. (2008) *The road to transformation in education – Learning, leading and living systems*. Wystąpienie na konferencji online http://www.cybertext.net.au/inet_s4wk1/p4_18.htm (dostęp: 12/10/2012)

Florian, L. i Black-Hawkins, K. (2011) Exploring Inclusive Pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828. doi: 10.1080/01411926.2010.501096

Hanushek, E. (2004) *Some simple analytics of school quality*. Working paper 10229 National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA

International Commission on Education for the twenty-first Century (1996) *Learning: The Treasure within: Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century*. Paris: UNESCO Publishing

Leadbeater, C. i Wong, A. (2010) *Learning from the extremes*. San Jose CA: Cisco Systems

Lindsay, G. (2007) Educational psychology and the effectiveness of inclusive education/mainstreaming. *British Journal of Educational Psychology*, 77, 1–24

Meijer, C.J.W. (1999) *Financing of Special Needs Education*. Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C.J.W. (2003) *Inclusive education and classroom practices*. Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Organisation for Economic Co-operation and Development (2011) PISA in focus 2011/2 (Marzec) *Improving Performance – Leading from the Bottom*. Paris: OECD

UNESCO (2004) *Education for All: The Quality Imperative*. EFA Global Monitoring Report 2005. Paris: UNESCO

UNESCO (2012) *Addressing Exclusion in Education. A Guide to Assessing Education Systems Towards More Inclusive and Just Societies*. Paris: UNESCO

Wallace, B. (2010) Tackling underachievement. Maximising opportunities for all pupils in an inclusive setting in B. Wallace, S. Leyden, D. Montgomery, C. Winstanley, M. Pomerantz and S. Fitton (eds.) 2010. *Raising the achievement of all pupils within an inclusive setting*. London: Routledge

Whelan, F. (2009) *Lessons learned: How good policies produce better schools*. London: Whelan

© European Agency for Development in Special Needs Education 2012

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.